

Watervogeltellingen in Nederland

Nieuwsbrief seizoen 2015/2016, nr. 4 december 2015

Nederland is bij uitstek een land van wetlands en watervogels. Met watervogeltellingen worden objectieve gegevens verzameld over aantallen, verspreiding en de veranderingen daarin. Het landelijke project vindt plaats in het kader van het Netwerk Ecologische Monitoring en wordt ondersteund door het Ministerie van Economische Zaken, Rijkswaterstaat Centrale Informatievoorziening en het Centraal Bureau voor de Statistiek. De landelijke coördinatie wordt verzorgd door Sovon Vogelonderzoek Nederland. De tellingen worden uitgevoerd door een groot aantal waarnemers van vogelwerkgroepen, behorende instanties, provincies en instituten. Er worden maandelijks tellingen uitgevoerd in monitoringgebieden (alle watervogelsoorten, in Rijkswateren en overige Vogelrichtlijngebieden), pleisterplaatsen (ganzen en zwanen) en in januari de Midwintertelling.

Beste mensen,

Nijmegen, 26 november 2015

Het was allesbehalve een mistige telling die van afgelopen november. Wind (storm!) en regen bepaalden het weer in het telweekend. Even is nog overwogen om de integrale Waddentelling op te schuiven, maar het was nu echt te kort dag, veel logistiek was al geregeld. Bovendien was de voorspelling net iets minder ernstig dan in de bewuste januari 2015, toen de telling uiteindelijk wel is verplaatst. Desondanks was het stormachtig op de zaterdag en heeft het weer vermoedelijk vooral de boten parten gespeeld. Dat de Richel geheel onder zou komen te staan had misschien ook wel voordelen: Er zouden toch geen vogels zitten, die hebben moeten uitwijken naar hogere delen. In de volgende nieuwsbrief zal Romke de resultaten belichten.

De komende telling vindt plaats op **12 december** aanstaande. Dan zullen alle monitoringgebieden én alle ganzen- en zwanengebieden worden geteld. In het Waddengebied worden dan alleen de steekproefgebieden geteld. Net als vorige maand valt het hoogwater eigenlijk te vroeg voor de mensen in het westelijke Waddengebied. We hebben afgesproken dat zij op een andere dag gaan tellen. De hoogwaters in de andere weekenden waren nog beroerder. De verhoging is met 108 cm daarentegen wel prima. Naast de watervogeltelling deze maand staat er een week na de telling ook een slaapplaatstelling op de telagenda: op **19 december** die van de Grote Zilverreiger. Tellen kan van 12 tot en met 27 december, met als voorkeursdatum 19 december. Ik wijs jullie ook al op een volgende telling namelijk op **9 januari 2016** (valt net rond het verschijnen van de januarinieuwsbrief). Dan zullen de slaapplaatsen

van ganzen en zwanen voor de tweede keer dit seizoen worden geteld. Tellen kan van 2 tot en met 17 januari, waarbij 9 januari de voorkeur heeft.

De Tafeleend is een soort die momenteel sterk in de belangstelling staat. De soort is dit jaar op zowel de Europese als de mondiale (IUCN) Rode Lijst als "kwetsbaar" terecht gekomen. Er is al veel gespeculeerd over de oorzaken van de achteruitgang, maar veel is nog onbekend. Groepen overwinterende eenden bestaan vaak of grotendeels uit mannetjes of uit vrouwtjes. Mannetjes overwinteren vaak op de betere en ook dicht bij de broedgebieden gelegen plekken. Vrouwtjes moeten het met mindere en verder gelegen wateren doen. Omdat mannetjes hierdoor in het voordeel zijn zien we ook meer mannetjes in de populatie. Om een goed beeld te krijgen van de verschillen geslachtsverhouding van Tafeleenden vraagt de Duck Specialist Group van Wetlands International aan alle tellers in Europa om in groepen Tafeleenden de geslachtsverhouding te bepalen (bij grote groepen alleen een steekproef). In ons systeem kun je via de stippeninvoer gemakkelijk het aantal mannetjes en vrouwtjes invoeren door op de blauwe 'D' te klikken (zie de septemberniewsbrief voor verdere uitleg; per geslacht s.v.p. een regel gebruiken). Wij sturen het resultaat door naar WI. Veel meer informatie en verdere achtergrond is hier te vinden: <http://www.ducksg.org/activities/compooh/>

Ik wens iedereen een plezierige telling!

Menno Hornman

Ganzen- en zwanendag op 23 januari 2016

Op zaterdag 23 januari a.s. vindt in Hotel Haarhuis in Arnhem de tweejaarlijkse ganzen- en zwanendag plaats. Tijd 10:00 - 16:00. Het programma is nog niet definitief, maar een tipje van de sluier kunnen we al oplichten, met o.a. een presentatie over Kleine Zwanen in Engeland (Wim Tijssen), onderzoek aan de trek van Brandganzen (Thomas Lameris, met filmbeelden), Knobbelzwanen, landbouwschade en populatieontwikkeling in Groningen (Jan Beekman & Jeroen Nienhuis) en nieuwe ontwikkelingen bij Kleine Zwanen in Griekenland (Jan Beekman & Berend Voslamber). Het volledige programma maken we in de tweede helft van december bekend.

Nederland (binnenland):

12 december monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling

Volgende telling

16 januari midwintertelling, monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling
13 februari monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling
12 maart monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling
16 april monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling
7 mei telling Brand- en Rotgans
14 mei selectie van monitoringgebieden
18 juni selectie van monitoringgebieden

2016

Waddengebied:

12 december steekproeftelling, ganzen- en zwanentelling (9.55 - HW 108)

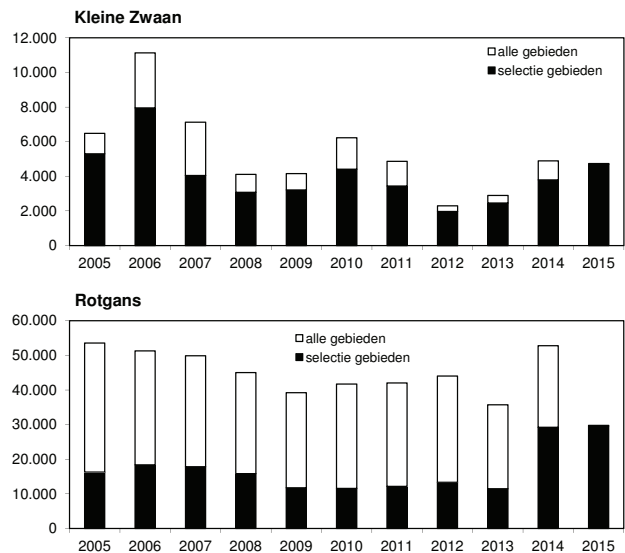
(tussen haakjes tijdstip hoog water & cm verhoging)

16 januari integrale telling (14:04 - 71)
13 feb steekproeftelling, ganzen- en zwanentelling (13:20 - 83)
12 mrt steekproeftelling, ganzen- en zwanentelling (12:26 - 89)
9 april steekproeftelling, telling Brand- en Rotgans (12:27 - 90)
7 mei telling Brand- en Rotgans (11:10 - 91)
21 mei integrale telling (10:24 - 90)
11 juni steekproeftelling (14:44 - 100)

NB. Bij voorkeur niet van de teldatum afwijken, echter bij slecht weer of andere overmacht kunnen tellingen nog één dag voor tot twee dagen na de teldatum worden uitgevoerd.

Ganzen en zwanen

De afgelopen telling leverde weinig uitgesproken ontwikkelingen op. Ook een blik bij de trektellingen (www.trektellen.org) liet over oktober en de eerste helft van november geen massale trekbewegingen zien, zelfs niet na sneeuwval in het noorden van Duitsland en in Denemarken eind november. Van de meeste soorten waren de telresultaten van de laatste novembertelling heel vergelijkbaar met die van eerdere novembertellingen. Bij de Kleine Rietgans zette de lange termijn afname die zich al in oktober aftekende onverminderd voort. Het november-aantal was nog maar 10% van de populatie als geheel (in november 2009 nog 65%). Bij Toendrarietgans en Brandgans waren de aantallen voor de tijd van het jaar eveneens aan de lage kant, terwijl Kleine Zwaan en vooral Rotgans (figuur 1) verhoudingsgewijs veel werden gezien. Bij de Rotgans was dit ook al in oktober te merken, en is het voor het tweede opeenvolgende jaar dat de aantallen in het najaar aan de hoge kant zijn. Daar staat tegenover dat de populatie als geheel dit seizoen eerder kleiner is: een grote steekproef in november, in de Waddenzee en in de Delta, leverde nog geen 5% eerstejaars op. Ook bij de Kolgans wijzen leeftijdstellingen tot nu toe op een mager broedseizoen, met ruim 10% eerstejaars. Toendrarietganzen lijken het beter te hebben

Figuur 1. Aantallen Kleine Zwanen en Rotganzen in november, gebaseerd op een steekproef van overeenkomstig getelde gebieden (zwarte balken). Tevens is het totaal van alle tellingen weergegeven (zwarte en witte balken opgeteld, voor 2015 dus sterke onderschatting door onvolledigheid). De aantallen in de zwarte balken zijn over alle jaren vergelijkbaar.

gedaan, maar de steekproef is nog te klein om al voorlopige uitspraken te doen.

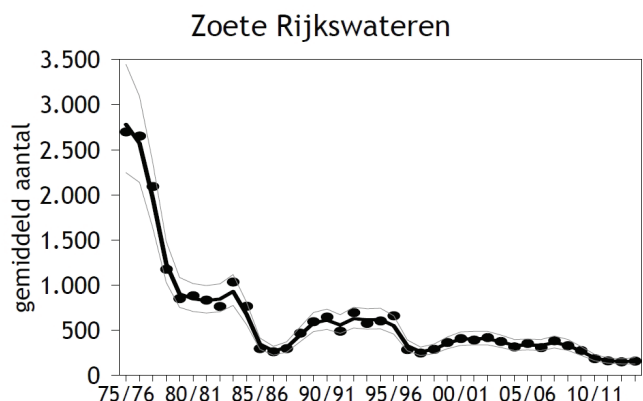
Kees Koffijberg

Waterhoen in zwaar weer

Zowel als broed- en wintervogel gaat het Waterhoen niet voor de wind. Dat wordt goed geïllustreerd op onze website: <https://www.sovon.nl/nl/soort/4240>. In koude en strenge winters laat het Waterhoen een duidelijke veer en nemen de aantallen af. De

winters in de 21e eeuw waren tot op heden echter niet heel koud, hooguit normaal (<http://www.knmi.nl/kennis-en-datacentrum/achtergrond/koude-extremen-in-nederland-de-afgelopen-winters>), maar toch zien we geen herstel. Sterker, de aantallen nemen verder af. De watervogeltrend wordt bijna geheel bepaald door de Zoete Rijkswateren en de Regionale gebieden. Het is bekend dat bij ons het broedsucces niet is afgenomen en er lijkt een trend te zijn naar vervroeging van de eerste eileg. In Groot-Brittannië is het broedsucces wel afgenomen, maar het betreft ook een langere reeks van jaren. Zou bij een groter aantal meetpunten hier ook sprake zijn van een afname of zijn er toch nog andere

Figuur 2. Waterhoen. Verspreiding in december en januari 2014/15 (links) en de trend in de Zoete Rijkswateren (rechts).

onderwerpen waar we naar moeten kijken?

Is de stedelijke omgeving soms een 'sink'?

Onze Waterhoenen zijn voornamelijk standvogel. In de winter vindt enige toestroom plaats van vogels uit Noord-Duitsland en Denemarken. Tijdens de watervogeltelling zien we in de loop van het najaar een toename van de aantallen. De piek wordt bereikt in december of januari om daarna weer af te nemen. De grootste aantallen worden gezien in Noord- en Zuid-Holland en Zeeland. Het Waterhoen is het meest doorgegeven tijdens de midwintertelling in januari. Dan worden naast de maandelijkse monitoringgebieden veel extra gebieden geteld zoals stedelijk gebied, vaarten en plassen. In januari 2015 werden 16.360 Waterhoentjes geteld tegen 5.300 een maand eerder in december. Dat geeft het belang weer van de midwintertelling voor de soort. Een groot aandeel verblijft in de winter in het stedelijk gebied. Dat kunnen we lezen in de Vogelbalans 2015 op pagina 21. Het aanbod van voedsel en

beschutting maar ook de iets hogere temperaturen lijken daarvoor de aanjager. Hoewel het onbekend is hoe groot het aantal stadse Waterhoentjes is in de winter, suggereert het kaartje in ieder geval een aanzienlijk aantal. Waarschijnlijk zijn de aantallen in het stedelijk gebied in de winter in de afgelopen decennia toegenomen. Als broedvogel zijn de aantallen vanaf 1990 stabiel in het urbane gebied, terwijl in de rest van Nederland de aantallen afnemen. Het stedelijk gebied als plek om te overwinteren lijkt aantrekkelijk. Maar misschien is het ook een valkuil: het zou zo maar kunnen dat Waterhoentjes daar het onderspit delven in de concurrentie met andere soorten zoals de Meerkoet en Wilde Eend die ook vaak op dezelfde plekken verblijven. Ook kan het zijn dat in het stedelijk gebied er relatief meer verstoring is door wandelaars met loslopende honden of dat predatie nog een duit in het zakje doet. Interessante materie om eens uit te pluizen.

Jan Schoppers

Slaapplaatsen: ganzen- en zwanentelling met verschillen

In november stond de eerste slaapplaatsstelling van ganzen en zwanen van dit seizoen op het programma. De weersomstandigheden zaten niet mee maar desondanks zijn her en der flinke groepen geteld.

Herfstig weer

Het risico op slecht weer is bij de novembertelling altijd wat groter dan in andere maanden. Van mist hadden we ditmaal weinig last, maar regen en harde wind waren spelbreker op veel ochtenden, en zeker tijdens het telweekend zat het niet mee. Of het aan de weersomstandigheden lag of niet, maar er lijkt wat minder geteld dan voorgaande jaren. Overigens zijn losse tellingen buiten de telperiodes ook altijd welkom, niet zozeer voor de landelijke totalen maar omdat ze van betekenis kunnen zijn op gebiedsniveau. Het is dus altijd zinvol om een niet uitgevoerde telling later in te halen.

Verschillen in gedrag

Het leuke van al die tellingen is dat we ook steeds meer te weten komen over het slaapplaatsgedrag van vogels, en hoe dat verschilt per soort. Op veel slaapplaatsen zijn meerdere soorten aanwezig, en als je een aantal jaren achtereen telt zijn er patronen te herkennen. Bijvoorbeeld dat Toendrarietganzen als eerste vertrekken, of dat elk soort zijn specifieke voorkeur heeft voor een slaapplek. Een teller in het Lauwersmeer had het hele scala aan ganzensoorten voor zich, en meldde ons dat de Rotganzen op open water dobberden, de Kolganzen de oevers prefereerden en de Brandganzen staand op de kwelders de nacht hadden doorgebracht. Maar ook per regio kunnen er verschillen zijn. Zo vlogen de Brandganzen in het Lauwersmeer 's ochtends allemaal het gebied uit, terwijl ze in de

Oostvaardersplassen juist en masse in het gebied bleven. Kennelijk biedt het gebied momenteel nog voldoende gunstige foeragemogelijkheden. De daar aanwezige Kolganzen vlogen overigens wel het gebied uit om daarbuiten te foerageren.

Verschillen in verspreiding

De ingevoerde tellingen zijn nog te summier om iets aan te ontlenuen, maar enkele highlights laten zien dat voor elke soort de grootste groepen zich op zeer uiteenlopende plekken in het land bevonden: Brandganzen in het noorden (17.850 Noard-Fryslân butendyks), Toendrarietganzen (18.100 Bargerveen) en Wilde Zwaan (58 Vloevelden Krim OV) in het oosten, Kolganzen in het westen (16.100 Sliedrechtse Biesbosch) en Grauwe Gans in de delta (5100 Beninger slikken).

De volgende telling is op 9 januari 2014 (telperiode 2 t/m 17 januari), maar zoals gezegd, elke losse telling is ook welkom, en alvast uitzoeken waar de ganzen precies slapen is zinvol voorwerk.

Olaf Klaassen

Resterende teldata van slaapplaatsstellingen in seizoen 2015/16

Datum Starttijd Type telling

19 dec	15.30	Slaapplaatsstelling Grote Zilverreiger
2016		
9 jan	07.45	Slaapplaatsstelling ganzen, zwanen
6 feb	16.35	Slaapplaatsstelling Wulp
20 feb	17.00	Slaapplaatsstelling Grote Zilverreiger, Aalscholver
19 mrt	17.50	Slaapplaatsstelling Scholekster, Kemphaan, Grutto
9 apr	19.30	Slaapplaatsstelling Scholekster, Kemphaan, Grutto

Wadden: De Kanoet ontrafelen

Op 19 juni van dit jaar promoveerde NIOZ-onderzoeker Allert Bijleveld *cum laude* op zijn promotieonderzoek aan Kanoeten in de Waddenzee. Zijn dikke proefschrift *'Untying the knot'* biedt een kijk in de keuken van de Kanoet; hoezeer ze van elkaar verschillen in reislustigheid, lichaamsgrootte, dieet en vetreserves, hoe ze elkaar soms naar het leven staan. En hoe alles niet is zoals het lijkt te zijn. Neem nu het aanbod aan kokkels. Hoe hoger de dichtheid aan kokkels, hoe beter, zou men denken. Als het wad stampvol kokkels ligt, zit het wel goed met de draagkracht van de Waddenzee voor Kanoeten. Je hoeft de Kanoeten bijna niet meer te tellen om aan de hand van de hoeveelheid Kokkels te zien hoeveel en waar de Kanoeten rondtippelen. Maar daar kunnen we dus de boot al ingaan...

Het wad rond Griend is een van de best bemonsterde wadbodems in de Waddenzee. Waar wel of geen kokkels voorkomen, in hoge of lage dichtheid, is nagenoeg bekend. Rond dat wad werden enkele ontvangers opgesteld om de posities van gezenderde Kanoeten te bepalen, om zo te zien wat de favoriete plekken van de Kanoeten waren. Je zou dan verwachten dat de Kanoeten vooral op de plekken zitten waar de hoogste dichtheid aan kokkels ligt. Daar kan een Kanoet immers in korte tijd veel kokkels bemachtigen. Maar nee, de Kanoeten meden de stukken wad met de hoogste kokkeldichtheden en kozen voor plekken met een 'intermediaire' kokkeldichtheid. Wat blijkt? Bemonstering van

de bodemdieren toont aan dat daar waar veel kokkels op een kluitje voorkomen de kokkels een lagere vleesmassa hebben. Ofwel, de kwantiteit aan kokkels is misschien wel hoog, de kwaliteit laat te wensen over. Door de hoge kokkeldichtheid ontwikkelen de kokkels zich minder goed, ofwel er is sprake van een negatieve dichtheidsafhankelijkheid. Op plekken met een 'gemiddelde' kokkeldichtheid is dat anders. De dichtheid aan kokkels is lager, maar de kokkels ontwikkelen zich er beter en hun kwaliteit is met een hogere vleesmassa stukken beter. Van die kokkels lijken de Kanoeten optimaal te profiteren. In tegenstelling tot wat altijd maar aangenomen werd, maximaliseren Kanoeten de innamesnelheid van energie niet per se op de dichtheid aan prooien, maar op de kwaliteit daarvan. Daarmee kan de prooidichtheid alleen een slechte voorspeller zijn van o.a. de ruimtelijke verspreiding van hun predatoren (in dit geval de Kanoet) en de draagkracht van het wad voor die predator. Prachtig en nuttig wadvogelonderzoek, wat ons meer leert over een wadvogel als de Kanoet en wat oktober jl. terecht werd beloond met de Waddenacademieprijs 2015 voor Allert Bijlevelds vernieuwende en veelzijdige promotieonderzoek. In de volgende nieuwsbrief wat meer over de aantallen Kanoeten (en andere steltlopers) tijdens de afgelopen integrale tellingen.

Romke Kleefstra

Watervogeltellingen (Alle coördinatoren zijn telefonisch te bereiken via 024-7 410 410)
• **projectcoördinatie** Menno Hornman (menno.hornman@sovon.nl)
• **formulieren etc.** Michel Klemann (michel.klemann@sovon.nl)

Coördinatie Slaapplaatstellingen: Olaf Klaassen (olaf.klaassen@sovon.nl)

Wie coördineert wat: regiocoördinatie

De eerstgenoemde persoon coördineert de maandelijkse tellingen, voor de midwintertelling is er soms een aparte coördinator.

(ZO) Zoute Delta	Mervyn Roos (06-12 21 81 34, mervyn.roos@rws.nl)
(NH) Noord-Holland	Michel Klemann (024-7 410 410, michel.klemann@sovon.nl)
(ZH) Zuid-Holland	Jan-Willem Vergeer (024-7 410 410, jan-willem.vergeer@sovon.nl)
(ZL) Zeeland	Jan-Willem Vergeer (024 7 410 410, jan-willem.vergeer@sovon.nl)
(FR) Friesland	Romke Kleefstra (06-10 64 66 40 romke.kleefstra@sovon.nl)
(GR) Groningen	Kees Koffijberg (024-7 410 410, kees.koffijberg@t-online.de), <i>Midwintertelling</i> VACANT
(DR) Drenthe	Harold Steendam (0592-273845, harold_steendam@hotmail.com)
(FL) Flevoland	Jan Schoppers (024-7 410 410, jan.schoppers@sovon.nl)
(OV) Overijssel	Symen Deuzeman (024-7 410 410, symen.deuzeman@sovon.nl)
(GL) Gelderland	Jan Schoppers (024-7 410 410, jan.schoppers@sovon.nl)
(UT) Utrecht	Michel Klemann (024-7 410 410, michel.klemann@sovon.nl)
(NB) Noord-Brabant	Vincent de Boer (024-7 410 410, vincent.deboer@sovon.nl)
(Li) Limburg	Ton Cuijpers (0475-551579, a_cuijpers@hetnet.nl)
(WG) Waddengebied	Romke Kleefstra (06-10 64 66 40 romke.kleefstra@sovon.nl)
(RG) Grote Rivieren	Jan Schoppers (024-7 410 410, jan.schoppers@sovon.nl)

Informatie over coördinatie in (IJ) IJsselmeergebied, (RM) Randmeren, (BR) Beneden Rivieren, (NZ) Noordzee via Sovon Menno Hornman (024-7 410 410, menno.hornman@sovon.nl)

Deze nieuwsbrief wordt toegezonden aan tellers en/of coördinatoren. De resultaten van de komende telling a.u.b. zo spoedig mogelijk naar Sovon Vogelonderzoek Nederland, Antwoordnummer 98189, 6500 VA Nijmegen sturen. Vergeet niet de gebiedscode in te vullen. Een postzegel is niet nodig!!

Nb! In deze nieuwsbrieven genoemde aantallen zijn voorlopig en vaak nog onvolledig! Ze zijn dus niet geschikt voor verder gebruik.